

13

MITEN VIHAPUHETTA TULISI RAJOITTA?

KIMMO NUOTIO

Euroopassa käydään jatkuvaa keskustelua siitä, milloin vihapuheeseen on oikeutettua puuttua siten, että sananvapautta rajoitetaan. Kiihottaminen kansanryhmää vastaan säädettiin Suomessa rikokseksi kansainvälisten velvoitteiden vuoksi 1970-luvun alussa, mutta vasta 1990-luvulla säännöstä ryhdyttiin soveltamaan käytännössä.

Tarkastelen tässä luvussa sananvapautta rajoittavia perusteita, jotta voidaan ymmärtää, mitä tarkoittaa, että sananvapaus on sovitettava yhteen muiden oikeuksien kanssa. Tällaista näkökulmaa voi kutsua eurooppalaiseksi. Myös rasismien, syrjinnän ja muukalaisvihan torjunta ovat tärkeitä eurooppalaisia arvolähtökohtia. Tässä luvussa käsitellään sitä, miten Euroopan historia ja historiallisesta kokemuksesta kumpuavat eurooppalaiset arvot värittävät lähestymistapaa vihapuheeseen. Tarve oikeuksien rajoittamiseen juontaa osittain juurensa historiaan ja yhteiskunnalliseen kokemukseen.

Tarkastelen sananvapauden toteuttamista ja sen rajoittamista lähinnä oikeudellisena kysymyksenä ja keskityn vihapuheen vakavimpiin muotoihin.¹ Pääpaino on kotimaisen oikeuden kannalta olennaisissa kysymyksissä. Filosofinen tarkastelu on kriittisempää kuin oikeudellinen tarkastelu, mutta myös oikeustieteessä voidaan yltää kriittiseen ja arvioivaan otteeseen. Toisaalta oikeudellinen tarkastelu kertoo yhteiskunnan arvoalinnoista ja sitoumuksista, joten se auttaa sitomaan tarkastelun aikaan, paikkaan ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

LAAJA JA RAJOITETTU SANANVAPAAUS

Sananvapaudella on tärkeä asema länsimaisessa käsityksessä yhteiskunnasta. Se on olennaisesti yhteydessä avoimeen keskusteluun. Avoin keskustelu johtaa parhaiten perusteltuihin näkemyksiin eri asioista ja sitä myötä viisaisiin päätöksiin. Sananvapaus jokaisen oikeutena korostaa sitä, että kansalaisilla on valta arvioida itselleen tärkeitä asioita. Tunnettu saksalainen yhteiskuntateoreetikko Jürgen Habermas on käsitellyt *julkisuutta*, joka on olennainen edellytys sille, että yhteys poliittisen järjestelmän ja kansalaisten välillä toimii. Kansalaiset eivät jätä poliittista puhetta vain poliitikoille, vaan he vaativat itsekin saada puhua politiikasta. Ideaalittyyppinen julkisuus tarjoaa tilan muodostaa käsityksiä eri asioista, mikä on deliberatiivisen demokratian keskeisiä toimintaedellytyksiä.²

Yhdysvalloissa on laaja perustuslain suojaama sananvapaus, ja siellä vihapuhetta ja sananvapautta on käsitelty hieman erityyppisistä lähtökohdista kuin Euroopassa. Oikeustieteen ja filosofian professorin Jeremy Waldronin mukaan sananvapaudella on Yhdysvalloissa kova hinta. Kun vihapuhe sallitaan, joidenkin ryhmien ihmisarvo voidaan kiistää sananvapauteen vedoten, jolloin rikotaan sitä ajatusta, että jokainen on arvokas yhteisön jäsen. Waldron esittää, että vihapuhetta tulisi rajoittaa ihmisarvon puolustamiseksi, vaikka perustuslaki olisikin esteenä. Waldron tuo näkyviin vihapuheen aiheuttaman vahingon yhteiskunnalle, jotta ymmärrettäisiin, että vihapuheella on vaikutuksia, jotka rikkovat yhteenkuuluvuutta yhteiskunnassa.³ Waldron ei toki esitä, että sananvapautta kannattaisi rajoittaa kevein perustein. Hänen mukaansa syy rajoittamiseen on nimenomaan se, että vihapuhe loukkaa ihmisarvoa. Vihapuhe nimittäin tähtää juuri siihen, että jonkin ryhmän jäsenet koettaisiin alempiarvoisiksi, mikä horjuttaa heidän yhteiskunnallista asemaansa.

Mainitsen Waldronin analyysin sen vuoksi, että se on osa sellaista keskustelua, jossa lähtökohdiana on laajan sananvapauden ihanne, ja vihapuheen rajoittamiseen suhtaudutaan varauksellisesti. Tämän teoksen edellisessä luvussa Otto Lehto kannattaa tämän tyyppistä laajaa sananvapautta. Samalla hän kritisoi sananvapautta sellaisena kuin se on säädännäisen oikeuden alueella Euroopassa ymmärretty. Radikaali liberaali sananvapausnäkemys antaa ymmärtää, että sananvapautta rajoitetaan liian kevein perustein. Yhteiskunta ei ikään kuin ymmärrä omaa pitkän aikavälin etuaan, vaan toimii liian varovaisesti. Lehdon ajatusmaailmassa on parempi, että sananvapautta on liikaa kuin että sitä on liian vähän.

Radikaali näkemys näkee yhteiskunnan uudistamisen ja myös ihmisten oman vastuun painon suurempana kuin rajoittava sananvapauspolitiikka. Kotimaisessa ja eurooppalaisessa keskustelussa sananvapautta pidetään arvokkaana mutta vähemmän ehdottomana yksilön oikeutena. Eurooppalainen oikeusajattelu ei ole muutenkaan yhtä yksilökeskeistä.

Lehto puolustaa luvussa laajaa sananvapautta lainaamalla YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia käsittelevää vuoden 1966 yleissopimusta (KP-sopimus), joka on yksi tärkeimmistä ihmisoikeuksia yleisessä kansainvälisessä oikeudessa turvaavista asiakirjoista. Siinä sananvapautta ei kuitenkaan ymmärretä ehdottomaksi ja rajoittamattomaksi oikeudeksi. Lehdon viittaaman 19 artiklan kolmannessa kohdassa nimittäin todetaan:

3. Edellisessä kohdassa tarkoitettujen vapauksien käyttö merkitsee erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Se voidaan sen tähden saattaa tiettyjen rajoitusten alaiseksi, mutta näiden tulee olla laissa säädettyjä ja sellaisia, jotka ovat välttämättömiä 1) toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi, 2) valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen (*ordre public*), terveydenhoidon tai moraalien suojelemiseksi.

Lisäksi yleissopimuksen 20 artiklassa todetaan:

1. Kaikki propaganda sodan puolesta on kiellettävä lailla.
2. Kaikki kansallisen, rotu- tai uskonnollisen vihan puoltaminen, joka merkitsee yllytystä syrjintään, vihollisuuksiin tai väkivaltaan, on kiellettävä lailla.

KP-sopimuksen valmistelijoille on siten ollut selvää, ettei sananvapautta ihmisoikeutena voida kodifioida ehdottomana vaan päinvastoin siihen tulee sallia erilaisia rajoituksia. KP-sopimus on huomattavasti tarkempi kuin vuonna 1948 laadittu YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, joka kirjaa keskeiset oikeudet mutta jossa ei vielä tuoda esille vastaavia reunaehtoja.

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) edustaa eurooppalaista tulkintaa ihmisoikeuksista ja niiden rajoittamisesta. Uhkaavan vihapuheen kieltäminen on järjestelmän ytimessä. Eurooppa tunnetaan vahvan

sananvapauden alueena,⁴ mutta sananvapautta säännellään. Tällä sääntelyllä on perustansa Euroopan historiassa, esimerkiksi toisen maailmansodan kokemuksissa. Suomessa tämä historia on saattanut jäädä etäiseksi, koska Suomen asema toisessa maailmansodassa oli erityinen, eikä meillä esimerkiksi koettu sen kaltaista juutalaisvainoa kuin useimmissa osissa Eurooppaa. Suomi liittyi Euroopan neuvoston jäseneksi ja samalla hyväksyi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vuonna 1989, kun Euroopan poliittinen kartta mullistui Berliinin muurin murruttua. Hallitusmuodon perusoikeussäännökset uudistettiin vuonna 1995, ja koko perustuslaki vuonna 2000. Ihmisoikeussopimus määrittää ihmisoikeuksien eurooppalaisen vähimmäistason. Suomen kansallisissa perusoikeussäännöksissä on otettu huomioon ihmisoikeuksia koskeva sääntely.

Sananvapaudesta säädetään EIS:n artiklassa 10. Siinä todetaan, että sananvapauteen kuuluu paitsi oikeus levittää tietoja ja ajatuksia myös vastaanottaa niitä. Vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta. Samassa artiklassa määrätään myös ehdoista, joilla sananvapautta voidaan rajoittaa, jos tämä on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa. Rajoituksista täytyy kuitenkin aina säätää lailla.

Sananvapauteen kuuluu siis myös oikeus vastaanottaa tietoja. Tämä laajennus on periaatteellisesti hyvinkin merkittävä. Juuri oikeus vastaanottaa tietoja on olennaista joukkoviestinnän vapaudelle. Demokratian ja sananvapauden yhteys toteutuu tätä kautta: sen vuoksi, että jokaisella on oikeus vastaanottaa viestejä, on tärkeää, että media, kuten lehdistö, radio ja televisio, ovat vapaita valitsemaan sen näkökulman, josta ne asioita käsittelevät. Jos esimerkiksi valtio puuttuisi median sananvapauteen, kaventuisi median tarjoamien näkökulmien lisäksi myös kansalaisten tosiasiallinen vapaus muodostaa näkemys eri asioista. Vaikka sosiaalisen median myötä huoli vihapuheen lisääntymisestä on yhä enemmän esillä, kannattaa kuitenkin muistaa, että uudet ilmaisun kanavat edistävät sananvapauden toteutumista.

IHMISOIKEUDET JA VIHAPUHE

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on korostanut, että myös ihmisten tunteita loukkaavia sisältöjä täytyy voida esittää. Sen sijaan ihmisarvoa ei saa loukata: tämä erottelu tunteiden loukkaamisen ja ihmisarvoon puuttuvan vihapuheen välillä on tärkeä.

Kaksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tekemää tuomiota tuovat hyvin esille, että sananvapautta pidetään vahvana oikeutena, jota ei saa rajoittaa kevein perustein.⁵

Ensimmäinen tapauksista on Erbakan vastaan Turkki (Erbakan v. Turkki, 6.7.2006). Erbakan oli puoluejohtaja, joka toimi lyhyen aikaa myös Turkin pääministerinä. Hänen katsottiin vaalikampanjan yhteydessä syyllistyneen vihaan kiihottamiseen ja uskonnolliseen suvaitsemattomuuteen, ja hänet tuomittiin näistä rikoksista. Erbakan oli taltioidussa julkisessa puheessaan visioinut islaminuskon hallitseman yhteiskunnan, mikä ei ollut sovitettavissa yhteen nyky-yhteiskunnille tunnusomaisen moniarvoisuuden kanssa. EIT korosti päätöksessään poliitikkojen vastuuta siitä, ettei heidän tulisi julkisilla puheillaan ruokkia suvaitsemattomuutta. Kuitenkin vapaa poliittinen keskustelu oli EIT:n mukaan niin tärkeä asia, ettei ollut painavaa yhteiskunnallista perustetta asettaa Erbakania näistä puheistaan rikosvastuuseen.

Toinen tapauksista on Perinçek vastaan Sveitsi (Perinçek v. Sveitsi, 15.10.2015). Turkkilainen poliitikko Perinçek oli Sveitsissä julkisessa esiintymisessään väittänyt, että Ottomaanien valtakunnassa vuonna 1915 tapahtuneet armenialaisten pakkosiirrot ja tuhoamiset eivät olleet kansanmurha ja että väite tällaisesta oli kansainvälinen valhe ja imperialistien salajuoni. Tapahtumia sinänsä hän ei kiistänyt.

Joukkotuhonnan kiistämisestä on keskusteltu Euroopassa paljon, ja se on kriminalisoitu useissa Euroopan maissa. Yleistä velvoitetta säättää joukkotuhonnan kieltäminen rangaistavaksi ei ole, ja käytännöt vaihtelevat melkoisesti. Sveitsiläinen tuomioistuin piti puhetta rasistisena ja kansallismielisenä ja tuomitsi poliitikon rangaistukseen. EIT puolestaan katsoi tuomitsemisen loukkanneen Perinçekin sananvapautta. EIT otti sananvapauden rajoittamisessa huomioon yksityiselämän suojan (8 artiklan mukaisesti), sillä uhrien kunnioitukseen ja nykyisen armenialaisyhteisön identiteetin suojaan liittyvät näkökohdat tuli ottaa huomioon. EIT joutui siten tasapainottelemaan eri oikeuksien suojan välillä ottaen huomioon tapauksen erityiset olosuhteet ja myös suhteellisuusperiaatteen siinä mielessä, että tavoitteita ei saanut edistää keinolla millä hyvänsä. Tämäkään ei kuitenkaan riittänyt painamaan vaakakuppia: EIT päätyi arvioimaan, ettei sananvapauden rajoitukseen ollut riittäviä perusteita. Esitetyillä väitteillä oli nimittäin yleistä merkitystä, eikä väitteiden esittämisen tarkoituksena ollut yllyttää vihaan tai suvaitsemattomuuteen. Ilmapiiiri Sveitsissä ei ollut erityisen kiihtynyt, eikä

puheiden katsottu loukanneen armenialaisyhteisön jäseniä siinä määrin, että näkemysten esittäminen olisi edellyttänyt rikosoikeudellista reagointia. Sveitsi ei ollut myöskään kansainvälisoikeudellisesti velvoitettu säättämään menettelyä rangaistavaksi. EIT:n mukaan vaikutti siltä, että sveitsiläinen tuomioistuin oli yksinkertaisesti pitänyt rangaistavana valitsevasta näkemyksestä poikkeavan näkökannan esittämistä.

Ei ole sattumaa, että EIT korosti Perinçek vastaan Sveitsi -ratkaisussaan puheen asiayhteyttä. Tutkijat ovat aiheellisesti todenneet, että kun lain keinoin puututaan historiallisen vääryyden kiistämiseen, tulee kiinnittää huomiota todelliseen tarpeeseen rajoittaa tätä puhetta, eli asiayhteys olisi otettava huomioon.⁶ Tuomio olisi voinut olla toinen, jos asiasta olisi kiistely kiihtyneessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ja kiistojen olisi odotettu kärjistyvän. Ratkaisu oli kuitenkin vaikea, ja tuomareiden vähemmistön mukaan ei olisi ollut estettä antaa tuomiota kansanmurhan kiistämisestä, sillä Sveitsin rikoslaissa joukkotuhonnan kiistäminen on kriminalisoitu, eikä säännöksen soveltaminen ole riippuvainen vihan yltymisestä. Vähemmistö korosti, että Sveitsillä oli perusteet kieltää kansanmurhan kiistäminen yleisesti rajaamatta kriminalisointia vain jonkin tietyn kansanmurhan kiistämiseen. Keskustelun sananvapauden suhteesta kansanmurhan kiistämiseen voi arvella jatkuvan vielä pitkään.

Tuotustietojen mukaan Puolassa säädettiin vuonna 2018 rangaistavaksi väittää puolalaisten osallistuneen juutalaisvainoihin. Tällainen kansallismielinen kriminalisointi kääntää asetelman kokonaan toiseksi ja vesittää juutalaisvainojen kiistämisen kiellon symbolisen merkityksen. Lainuudistus aiheutti kansainvälistä vastustusta, minkä vuoksi sitä lievennettiin.

Tunnetuimmista EIT:n ratkaisuista voidaan vielä mainita tapaus *Lehideux ja Isorni vastaan Ranska* (23.9.1998).⁷ *Le Monde* -lehdessä julkaistussa ilmoituksessa puolustettiin natsimiehityksen aikaisen johtohahmon marsalkka Pétainin kunniaa vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen. Kirjoittajia rangaistiin, ja EIT katsoi heidän sananvapauttaan loukatun. EIT tuki ajatusta, että menneisyydestä tulee voida keskustella avoimesti, eikä tällaisten lausuntojen esittämistä olisi tullut rangaista, etenkin kun natsien hirmutekoja ei sinänsä kiistetty.⁸

Suomessa kriminalisointi kansanryhmää vastaan kiihottamisesta perustuu alun perin YK:n rotusyrjintää koskevan vuoden 1965 yleissopimuksen kriminalisointivelvoitteeseen, joka ilmenee yleissopimuksen 4 artiklasta.⁹

Sopimusvaltiot tuomitsevat kaiken propagandan ja kaikki järjestöt, joiden perustana ovat aatteet tai opit jonkin rodun tahi samaa ihonväriä tai etnistä alkuperää olevan henkilöryhmän paremmuudesta tai jotka pyrkivät perustelevaan tai edistämään rotuvihaa ja syrjintää missä muodossa tahansa, sekä sitoutuvat ryhtymään välittömiin positiivisiin toimiin poistaakseen kaiken sellaisen syrjinnän ja siihen yllyttämisen. Niiden tulee tässä tarkoituksessa, [...] mm.: a) selittää lain mukaan rangaistaviksi teoiksi kaiken rodulliseen ylemmyyteen tai vihaan perustuvien aatteiden levittämisen, rotusyrjintään kiihottamisen samoin kuin kaikki väkivaltaiset teot tai yllyttämisen sellaisiin tekoihin toista rotua tahi toista ihonväriä tahi etnistä alkuperää olevaa henkilöryhmää vastaan, samoin kuin myös kaiken rotusortotoiminnan avustamisen, sen rahoittaminen mukaan lukien.

YK:n joukkotuhontayleissopimuksessa veloitetaan sopimusvaltiot säätämään välitön ja julkinen joukkotuhontaan yllytys rangaistavaksi. Juutalaisten kansanmurhaa valmisteltiin Saksassa massiivisella natsipropagandalla. Ympäri maata esitettiin muun muassa dokumenttifilmejä saastaisina pidetyistä juutalaisista. Suomessa kevään 1918 sisällissotaa edelsi voimakas agitaatio puolin ja toisin¹⁰ ja myös Ruandan sisällissodassa propagandalla oli suuri merkitys. Osapuolet uskottelivat, että toinen osapuoli valmistelee veristä hyökkäystä. Erityisesti yksi radiokanava tuli tunnetuksi propagandasta, joka sai vihollisen näyttämään arvottomalta. Kaikki tämä edisti kansanmurhan totaalisuutta. Ruandan sotarikostribunaali tuomitsi vastaajia pitkiin vankeusrangaistuksiin.¹¹

Kuten edellä on todettu, asiayhteydellä on olennainen merkitys, kun oikeudessa käsitellään kiihottamista kansanryhmää vastaan. Kriminallisoinnilla tahdotaan leikata pois vakavimmin kansanryhmiä uhkaavat ja solvaavat tai panettelevat toimet. Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä onkin erotettu vakavimmat tilanteet vähemmän vakavista. Väkivaltaan yllyttäminen ja väkivallalla uhkaaminen on katsottu oikeuksien väärinkäytöksi, jolloin asiaa ei arvioida sananvapauden suojan kannalta. Ihmisoikeusjärjestelmä tuntee siis tällaisen ”rosvo-sektorin”, jonka piiriin määriteltyä puhetta ei voida puolustaa sananvapauden käyttönä. Oikeuksien väärinkäytön kieltoa on kuitenkin sovellettu vain harvoin.¹²

Kiihottamista kansanryhmää vastaan koskeva kriminalisointi on sinänsä oikeudelliselta kannalta perusteltu. EU:n oikeudessa sitä edellyttää rasismipuitepäätös.¹³ Puitepäätöksen artikloissa ei kuitenkaan määritellä tätä rikosta suoraan vaan käsitellään julkista yllyttämistä ”väkivaltaan tai vihaan, joka kohdistuu rodun, ihonvärin, uskonnon, syntyperän taikka kansallisen tai etnisen alkuperän mukaan määräytyvään ihmisryhmään”. Euroopan neuvoston yleissopimuksen tietoverkkorikoksia käsittelevässä lisäpöytäkirjassa on lisäksi erikseen määräyksiä tietoverkkoa hyväksi käyttäen toteutettujen rasististen ja muukalaisvihamielisten rikosten säätämisestä rangaistavaksi.¹⁴

Suomessa säännös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan on tietoisesti haluttu pitää jopa hivenen kattavampana kuin kansainväliset velvoitteet edellyttäisivät. Kun vuonna 1995 toteutunutta asiaa koskenutta lainuudistusta valmisteltiin, hallituksen esityksessä ehdotettiin rajatumpaa lainsäädäntöä. Rangaistavuus olisi rajattu tapauksiin, joissa teko on omiaan aiheuttamaan ryhmään kohdistuvaa väkivaltaisuutta, vihamielisyyttä tai syrjintää. Lakivaliokunta kuitenkin torjui ajatuksen rajatummasta säännöksestä, eikä se pitänyt vallinnutta tilaa ongelmallisena. 1990-luvulla olikin luontevaa ajatella, että kiihottamisrikos edusti merkitykseltään lisääntyvää kansainvälistä sääntelyä, eikä tätä viestiä haluttu vaimentaa: kysymys oli pikemmin kansainvälisen kriminalisointivelvoitteen toteuttamisesta kuin todelliseen kansalliseen ongelmaan reagomisesta, sillä tuolloin lainkohtaa ei vielä juurikaan sovellettu. Nykyään tilanne on toinen: viime vuosina lainkohdan nojalla on tuomittu monia pääasiassa sakkorangaistukseen. Suomea sitovat kriminalisointivelvoitteet ovat sittemmin täsmentyneet erityisesti tietoverkkojen välityksellä tapahtuvan vihapuheen sääntelyssä.

Toisinaan kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja loukkaava uskonrauhan rikkominen toteutuvat samassa yhteydessä. Jussi Halla-aho tuomittiin korkeimmassa oikeudessa sakkoihin näistä molemmista. Hän oli Scripta-blogissaan nimittänyt islaminuskoa pedofiliuskonnoksi ja väittänyt, että Suomeen asettuneilla somalialaisilla on geneettinen taipumus rikollisuuteen. Korkein oikeus viittasi ratkaisussaan muun muassa seuraavaksi esiteltävään EIT:n ratkaisuun.

EIT:n Féret vastaan Belgia -ratkaisussa (16.7.2009) pohdittiin, voitiinko puoluejohtajan maahanmuuttovastaista puhetta pitää vihapuheena, vaikka siinä ei suoraan uhattu eikä yllytetty väkivaltaan. Féret oli vaalikampanjan yhteydessä levittänyt lehtisiä, joissa tuotiin esille

islamisaation vaaroja ja esitettiin maahanmuuttajat rikollisina. Féret oli saanut teostaan rangaistuksen, ja lisäksi hän joutui jättämään politiikan. Ihmisoikeustuomioistuimessa äänestettiin ratkaisusta. Enemmistö katsoi, ettei Belgia ollut loukannut Féret'n sananvapautta, kun taas vähemmistön mukaan kiihottamiselta olisi tullut edellyttää myös jonkinlaista uhkaavuutta. Enemmistökään ei ajatellut, että Féret oli väärinkäyttänyt oikeuttaan sananvapauteen, vaan asiaa arvioitiin normaalina sananvapauden rajoituksena.

Suomen korkein oikeus totesi Halla-ahon kirjoituksen olleen vihapuheen kaltaista, eikä se saanut sananvapauden suojaa. Halla-ahon ei olisi pitänyt leimata somaleja rikollisiksi ja loisiksi, eikä tämä leimaaminen ollut olennaista hänen kritiikkinsä kannalta. Halla-ahon tilanne poikkesi Féret'stä siinä, ettei hän ollut kirjoituksensa aikaan vielä edes perussuomalaisen jäsen vaan oli tullut valituksi Helsingin kaupunginvaltuuston jäseneksi sitoutumattomana perussuomalaisen listoilta. Maahanmuuttoa koskeva julkinen keskustelu ei myöskään ollut Halla-ahon kirjoituksen aikaan vuonna 2008 vielä kovin kärjistynyttä. Nämä seikat huomioon ottaen voi kysyä, onko korkeimman oikeuden kanta sittenkin ongelmallinen sananvapauden näkökulmasta. Halla-ahon kirjoitus oli laadittu sarkastisessa tyyliä ja se kommentoi lehdistössä käytyä keskustelua. Rangaistavuuden puolesta puhuu kuitenkin provosoiva ja loukkaava kielenkäyttö. Korkeimman oikeuden ratkaisussa on otettu hyvin huomioon tapauksen erityispiirteet ja näkökulmia puolesta ja vastaan.

Edellä mainittu tietoverkkorikoksia koskevaan yleissopimukseen liitetty lisäpöytäkirja sisältää veloitteen kriminalisoida myös uskontoon tai vakaumukseen perustuvaa ryhmää vastaan suunnatut loukkaavat teot. Tätä tarkoittava lainuudistus, joka laajensi ja täsmensi rangaistavuutta, tuli voimaan vuonna 2011, mikä on otettava huomioon uudemmissa jutuissa.¹⁵ Loukkaamistyyppinen uskonrauhan rikkomista koskeva kriminalisointi eroaa kiihottamisrikoksesta siinä, että se perustuu kansalliseen harkintaan. Uskonrauhan rikkomisen kriminalisoinnissa suojataan ihmisten uskonnollisia tunteita ja viime kädessä yhteiskuntajärjestystä. Ajatuksena on, että syvimät uskonnolliset tunteet ovat herkkiä, ja niiden tarkoituksellinen loukkaaminen saisi aikaan levottomuutta yhteiskunnassa. Uskonrauhan rikkomista koskevassa rikossäännöksessä ei kuitenkaan ole minkäänlaista näkyvää rajoitusehtoa, joka kertoisi lainsoveltajalle, kuinka tämä säännöksen suojelutavoite tulisi ottaa

huomioon, kun arvioidaan yksittäisiä tapauksia. Tällainen rajoittava lisämääre voisi olla esimerkiksi, että teko voi vaarantaa yhteiskuntarauhaa.

Uskonrauhan rikkomista koskevaa säännöstä sovelletaan, kun on loukkaamistarkoituksessa julkisesti herjattu tai häpäisty sitä, mitä kirkko tai uskonnollinen yhdyskunta pitää pyhänä. Ajatus on, että tällainen toiminta automaattisesti vaarantaa yhteiskuntarauhaa. Pitäisin tätä oletusta kuitenkin ongelmallisena. Moniarvoisessa yhteiskunnassa ihmiset osannevat jättää monet tarkoituksellisen riensaatkin puheenvuorot omaan arvoonsa. Toisaalta sananvapauden ajatukseen liittyy myös se, että esitetyt näkemykset saavat olla kriittisiä ja loukkaavia. Näin ollen voidaan ajatella, että uskonrauhan rikkomista koskeva säännös uhkaa kaventaa sananvapautta enemmän kuin olisi perusteltua perus- ja ihmisoikeusköykulmasta, samoin kuin niin sanottujen kriminalisointiperiaatteiden kannalta. Ongelmana on, että 1990-luvulta peräisin ovat säännökset ovat vanhahtavia eivätkä ne oikein toimi nykytilanteessa. Rikoslainsäädäntö ja sen soveltaminen määrittävät varsin tehokkaasti rajoja sananvapauden käytölle. Nykytilanteessa ongelmana on, että lainsoveltajan on hankalaa korjata tätä liian laajojen rikostunnusmerkistöjen ongelmaa supistavilla tulkinnoilla. Pulmaa hankaloittaa se, että lainsäätäjät on tietoisesti halunnut säännellä asioita tällä tavalla.

On kuitenkin olemassa oikeudellisia työkaluja sovittaa vanhahtavia säännöksiä nykyoloihin. Raskainta arsenaalia edustaa ensiksikin *desuetudo* eli säännöksen soveltamatta jättäminen sen vuoksi, ettei sitä ole enää aikoihin sovellettu. Toinen järeä keino on vedota perustuslain ensisijaisuuteen. Laintulkinnan puolella tunnetaan esimerkiksi supistavan tulkinnan malli samoin kuin perusoikeusmyönteinen laintulkinta. Edellisessä tulkinnalla tietoisesti rajataan säännöksen alaa, ja jälkimmäisessä tämä tehdään perusoikeusperustein. Halla-ahoa koskeneessa korkeimman oikeuden ratkaisussa ihmisoikeusnormistoa käytetään tähän tapaan: korkein oikeus halusi varmistua siitä, ettei omaksuttu tulkintakanta olisi ihmisoikeuksia koskevan oikeuskäytännön vastainen. Yleensä näitä keinoja ei kuitenkaan juuri käytetä eikä niistä ole osoitettavissa juurikaan ennakkopäätöksiä.¹⁶

Voi myös kysyä, miksi ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ei ole ollut enempää apua siinä, että sananvapaus tulisi turvatuksi, kun tulkitaan ja sovelletaan uskonrauhan rikkomista koskevaa säännöstä. Syynä lienee se, että uskonrauhan rikkomista koskeva sääntely on Euroopassa hyvinkin kirjavaa, eikä useissa maissa ole itse asiassa

lainkaan voimassa tällaista sääntelyä. Sen vuoksi EIT on varovainen ja korostanee käytännön syistä kansallista harkintaa. Kiihottamisrikokset ovat selkeämpiä tapauksia EIT:n käsiteltäväksi, koska kansainvälinen oikeus ja eurooppaoikeus antavat yhtenäisemmät puitteet aihealueen sääntelylle. Täysin ongelmaton ei tilanne ole siinä mielessä, että edellä mainitun tietoverkkorikoksia koskevan lisäpöytäkirjan on ratifoinut vasta 28 valtiota, mikä kertonee jotain siitä, että valtioiden ei ole ollut helppoa sitoutua siihenkään. Lisäpöytäkirjan on ollut tarkoitus nimenomaan määritellä, kuinka laajasti sananvapauden käyttöön tulee puuttua vihapuheen torjumiseksi.¹⁷ Yleissopimuksiin voidaan lisäksi tehdä varauksia. En ole havainnut, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin olisi ratkaissut yhtään Suomea koskevaa valitusta kiihottamisrikosta tai uskonrauhan rikkomista koskevasta tuomiosta.

Oikeudelliselta kannalta kiihottamisrikos ja uskonrauhan rikkomisen edustavat varsin eri tyyppisiä aiheita. Kiihottamisrikoksen sääntely perustuu olennaisesti kansainvälis- ja eurooppaoikeudellisiin velvoitteisiin, kun taas uskonrauhan rikkomisen on jääne ikivanhasta sääntelyperinteestä.

SANANVAPAUEDELLA ON MERKITYSTÄ

Eurooppalainen ihmisoikeuksiin pohjaava näkemys sananvapauden rajoittamisesta on ollut viime vuosina koetuksella. Vaikka prosessi on edelleen vireillä, iso linja näyttäisi edelleen pitävän: sananvapauden käyttöä voidaan painavan yhteiskunnallisen tarpeen vuoksi rajoittaa lailla.

Tämän teoksen luvussa 12 Otto Lehto muistuttaa siitä, että sananvapauden käyttöä kannattaa rajoittaa vain painavista syistä. Filosofinen kritiikki, kuten Lehdon esittämä, on hyvä muistutus siitä, ettei oikeudellisia perinteitä tarvitse ottaa annettuina, vaan niitä voidaan vapaasti arvioida ja kritisoidakin. Kritiikki voi johtaa uudelleenarviointeihin, etenkin pitkällä aikavälillä. Toisaalta oikeudelliset tarkastelut voivat olla hyödyllisiä filosofisten analyysien kannalta, sillä oikeustapaukset kumpuavat aina elävästä elämästä. Oikeudellinen vihapuheen tarkastelu osoittaa, että eurooppalaisessa näkemyksessä tunnustetaan tarve suojata ihmisten perustavaa ihmisarvoa sitä loukkaavalta vihapuheelta, vaikka sananvapauteen liittyy oikeus tuoda esille epämiellyttäviä totuuksia ja näkökulmia.

EIT on ratkaisukäytännössään muistuttanut ihmisoikeusjärjestelmään kuuluvia valtioita siitä, ettei sananvapautta tule kansallisessa lainsäädännössä rajoittaa enempää kuin on tarpeen. Samalla se on kuitenkin pitänyt tarpeellisena ja oikeutettuna hillitä vihapuhetta. Eriyisesti se seikka, että vihapuheen yhteydessä on sovellettu jopa EIS 17 artiklan mukaista oikeuksien väärinkäytön kieltoa, kertoo vakavasta suhtautumisesta vihapuheen torjuntaan. Oikeuksien väärinkäytön kiello osoittaa, ettei ihmisoikeuksia voi tarkastella yksittäisinä ja toisistaan erillisinä, vaan ihmisoikeudet muodostavat järjestelmän. Oikeuksien väärinkäytössä toimintaa ei arvioida sananvapauden käyttöön kuuluvana rajoituksena.

Ihmisoikeussopimusta on kuvattu eläväksi instrumentiksi: tulkinnat siitä vakiintuvat mutta myös kehittyvät. Eurooppalainen ihmisoikeusnormisto määrittää ihmisoikeuksien vähimmäistason, mutta kansallinen perusoikeusnormisto voi taata tätä kattavamman suojan. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnat ohjaavat kuitenkin ymmärrystämme myös kansallisen perusoikeusjärjestelmän sisällöstä. Sananvapausrikoksissa EIT:n tulkintakäytäntöön tukeutuvat vakiintuneesti niin korkein oikeus kuin alemmatkin oikeusasteet. Suomessa toteutettiin vuonna 2013 sananvapausrikoksia koskenut uudistus juuri sitä silmällä pitäen, että kotimainen lainsäädäntö saataisiin paremmin vastaamaan ihmisoikeusjärjestelmän vaatimuksia. Sekä kunnianloukkausta että yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä koskevaa säännöstä muutettiin siten, että rangaistusasteikosta poistettiin vankeus. EIT pitää näistä rikoksista tuomittuja vankeusrangaistuksia sananvapauden loukkauksina, ja Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous kehotti jäsenvaltioita varmistamaan, ettei sananvapauden loukkaamisesta joutuisi vankeuteen.¹⁸ Samalla toteutettiin myös uusia kriminalisointeja, kuten viestintärauhan rikkomisen kriminalisointi. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan kartoitettu laajemmin mahdollisia ristiriitoja sananvapausrikostulkintojen ja perus- ja ihmisoikeusveloitteiden välillä.

Muuttuvista lain tulkinnosta kertoo esimerkiksi se, että Helsingin käräjäoikeudessa eräs henkilö sai lainvoimaa vailla olevan tuomion toimittajaan kohdistuneesta pitkäkestoisesta vainoamisesta. Kun vainoaminen aikoinaan säädettiin rangaistavaksi, sen soveltamisalana olivat parisuhdekiistat. Myös kunnianloukkausrikoksia tulkitaan uudella tavalla silloin, kun käsitellään tapauksia, joissa ammatissaan toimivia henkilöitä painostetaan ”maalittamalla” eli usuttamalla sosiaalisessa mediassa

muita heidän kimppuunsa. Sosiaalisen median mukanaan tuomat ilmiöt antavat aiheen tarkastella perinteisiäkin rikostunnusmerkistöjä ja niiden soveltamista uudessa valossa. Tämä on tarpeen muun muassa sen vuoksi, että sananvapautta ei rajoiteta liiaksi ja että rangaistavaksi säätämisen perusteet ovat riittävän painavat.

Sananvapauden toteuttamiseksi on tärkeää, että lainsäätäjä huoltaa rikosoikeudellisia sääntelyitä ja pitää ne ajan tasalla. Jos uskonrauhan rikkomista koskeva lainsäädännös olisi rajatumpi, lainsoveltajan tehtävä kävisi helpommaksi. Tarkastelu kriminalisointiperiaatteiden valossa voisi hyvin johtaa jopa siihen, että säännös kumottaisiin. Jos ja kun käsitys uskontoa kohtaan suunnatun vihapuheen haitallisuudesta on muuttunut, lainsäätäjän kannattaisi arvioida sääntelyä uudelleen. Uskonrauhan rikkomista koskevan sääntelyn tarpeellisuutta vähentää meillä sekin, että uskonnollisia ryhmiä suojataan nykyään kiihottamisrikossäännöksellä, jolloin näitä vastaan suunnattuun vihapuheeseen päästään tarvittaessa puuttumaan. Tuomioistuimien ei voi korjata lainsäädännön epäkohtia tukeutumalla ratkaisutoiminnassaan sellaisiin perusteisiin, jotka lainsäätäjä on sivuuttanut.

Oikeudelliselta kannalta on tärkeää testata vihapuhekriminalisointien soveltamisen heijastusvaikutuksia tosiasialliseen sananvapauteen. Ei tarvita ennustajan lahjoja, jotta voi arvella näiden kysymysten pysyvän esillä myös lähivuosina. Sananvapausrikoksissa valtakunnansyyttäjä on paljon vartijana harkitessaan, mistä syytteet nostetaan. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkinnoista saa hyvin tukea ratkaisuharkintaan.

On ehkä vielä ennenaikaista arvioida, mikä vaikutus julkiseen keskusteluun on ollut sillä, että syytteitä kiihottamisesta kansanryhmää vastaan on nostettu ja tuomioitakin tullut. Juttuja on viety käräjille jonkin verran, mutta varmasti vain murto-osa niistä, joihin olisi voinut tarttua. Voi tietysti myös ajatella, että jos kirjoittelua ei olisi lainkaan hillitty, yleinen ilmapiiri olisi voinut kärjistyä kohteena olevien ryhmien kannalta hyvinkin epämiellyttäväksi. Syytekynnys lienee ollut varsin korkealla, tämän voi päätellä siitä, että käytännössä kaikki nostetut syytteet ovat johtaneet lainvoimaiseen tuomioon. Kaiken kaikkiaan pelisäännöt ovat kuitenkin selkiytyneet, ja julkisessa keskustelussa ovat nykyään esillä enemmän muut sananvapauteen liittyvät teemat, kuten maalittaminen.

Sosiaalisen median palveluntarjoajat ovat ryhtyneet toimiin vihapuheen rajoittamiseksi. EU:n komissio on käynyt asiasta vuoropuhelua keskeisten toimijoiden kanssa.¹⁹ Teknologisilla ratkaisuilla voidaan

pyrkii tunnistamaan rangaistava vihapuhe, ja vastedes yhä suurempi osa rangaistavasta vihapuheesta poistetaan saatavilta pian sen tultua julkaistuksi. Käytännössä kuitenkin tarvitaan edelleen ihmisiä päättämään sisällön poistamisesta.

Valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen teki vuoden 2018 huhtikuussa syyttämättäjättämispäätöksen tapauksessa, joka koski Juho Eerolan, perussuomalaisen kansanedustajan Facebook-kirjoituksia.²⁰ Eerola oli nimittänyt kerjääviä romaneja rikollisiksi. Tällaista stereotyyppistä kantaa on usein pidetty kansanryhmää loukkaavana. Toiviainen kuitenkin katsoi, että koska huomautus liittyi uutiseen, jossa käsiteltiin romanikerjäläisten yhteyksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen, politiikan kirjoitus sai sananvapauden suojaa. Ikävistäkin asioista täytyy siis voida keskustella.

hyödyllistä koonnosta vihapuhetta koskevasta oikeuskäytännöstä (EIT 2019).

6. Temperman 2014.
7. 55/1997/839/1045.
8. Löytömäki 2015, 191–204.
9. SopS 37/1970.
10. Ehrnrooth 1992.
11. UN 2013.
12. Ks. asiasta rikosoikeuden näkökulmasta Hyttinen 2019.
13. EUR-Lex 2008/913/YOS.
14. Ks. Euroopan neuvoston tietoverk-
korikollisuutta koskevan yleissopi-
muksen Strasbourgissa 28. päivänä
tammikuuta 2003 tehty lisäpöytä-
kirja. SopS 84/2011.
15. Ks. HE 317/2010 vp.
16. Perusoikeusmyönteisestä laintul-
kinnasta rikosoikeudessa ks. esim.
Nuotio 1998, 137–164, erit. 155–158.
17. Council of Europe 2003.
18. Ks. HE 19/2013, s. 3.
19. Komission suositus (EU) 2018/334.
20. Valtakunnansyyttäjänvirasto R
18/227.

13. MITEN VIHAPUHETTA TULISI RAJOITTA?

1. Ks. vihapuheesta ja sen torjunnasta
laajemmin niin sanotun vihapu-
hetyöryhmän mietintö (Mäkinen
2019).
2. Habermas 2004.
3. Waldron 2012. Keskeisin argu-
mentaatio vihapuheen rajoittami-
sen puolesta esitetään teoksen 4.
luvussa.
4. Ks. esim. lehdistönvapausindeksi
(Reporters Without Borders 2019).
5. EIT:n viestintäyksikkö julkaisee
päivitettyä epävirallista mutta